

Een enkel begrip uit het rechtsgeleerd magazijn is de eer te beurt gevallen te worden opgenomen in het arsenaal van de politieke filosofie, het doorlopend debat over de grondslagen van de samenleving.

Voor eigendom en contract geldt dat zeker. Is eigendom niet slechts een burgerlijk recht, maar ook een burgerrecht en aldus als *droit inviolable et sacré* een noodzakelijke voorwaarde voor de emancipatie van de burger (*citoyen*)? Of is eigendom een maatschappelijke splijtzwam die de burger (*bourgeois*) aanzet tot uitbuiting van de arbeider? Berust de gemeenschap op een *sociaal contract* dat evenals de overeenkomst naar burgerlijk recht kan worden opgeschort als de andere partij in gebreke blijft?

Er is wellicht een derde rechtsfiguur die het maatschappelijk debat kan inspireren; ditmaal ten aanzien van een thema dat de komende decennia de agenda zal domineren: duurzame ontwikkeling. Productie van voedsel en energie, voldoende voor de huidige generatie, maar zo dat de mogelijkheden voor toekomstige generaties niet teloor gaan. Kortom, het gaat om niets minder dan 'Our common future'.¹

Vruchtgebruik is een rechtsfiguur die een richtsnoer kan vormen bij de normering van de duurzame ontwikkeling van economie en milieu. Verrassend is die keus allerm minst. Als een Romein wenste dat na zijn dood een van zijn vrienden het genot zou verkrijgen van zijn landgoed, maar overigens wilde dat dit landgoed in de familie bleef, ook gedurende de volgende generaties, legateerde hij het vruchtgebruik. Uit dit arrangement vloeyde een belangrijke beperking voort. Het vruchtgebruik gold slechts voor zover het wezen der dingen behouden bleef (*salva rerum substantia*).²

De vruchtgebruiker mocht het bos niet veranderen in een weiland. Wel mocht hij, zonder het karakter van het bos aan te tasten, daaruit zoveel hout nemen als hij nodig had voor zijn wijngaard³, een bepaling die onze wetgever in een zonnige bui had overgenomen en waarvan wij op de eerste januari van het afgelopen jaar helaas afscheid hebben moeten nemen (vgl. art. 816 BW (oud): 'de vruchtgebruiker kan uit de bossen staken nemen voor de wijngaarden').

Salva rerum substantia, een intrigerende voorwaarde.

Van Oven schrijft er het volgende over:

'Blijkbaar is dit een oude regel geweest, waarvan wij de praktische betekenis niet goed kunnen doorzien en waaraan de juristen wellicht op filosofische gronden, betrekking hebbende op het begrip *substantia*, zijn blijven hechten.'⁴

Als we vruchtgebruik even niet opvatten als een voorziening van het geldend burgerlijk recht, vooral van belang voor het genot van burgerlijke vruchten als huurpenningen en dividenden Koninklijke Olie, maar als bron waaruit argumenten kunnen worden geput ten behoeve van het milieufilosofisch debat over de voorwaarden voor een duurzame ontwikkeling, is het zaak ons wel te bezinnen op de praktische betekenis van het wezen

1. De titel van het rapport van de World Commission on Environment and Development (het rapport Brundtland).
2. Digesten VII, I, 1.
3. Digesten VII, I, 10.
4. J.C. van Oven: Leerboek van Romeinsch Privaatrecht, p. 158.

der dingen dat behouden moet blijven. Wat is het wezen van de dingen die te zamen het milieu vormen: het land, de lucht, het water, de flora en de fauna? In ieder geval is dat niet hun onveranderlijkheid. Ook zonder menselijk ingrijpen verandert het milieu voortdurend. De Rijn koos ooit zijn weg naar zee door Leiden, vóór zijn monding bij Katwijk in de 13e eeuw verzandde. Onze voorouders die ten behoeve van de turfwinning vrijwel overal het veen hebben afgegraven en zo het 'typisch' Hollandse weidelandschap hebben geschapen, hebben zich niet noodzakelijkerwijs als slechte vruchtgebruikers gedragen. De veenmoerassen die in de Romeinse tijd ons land overdekten zijn niet wezenlijker voor het landschap dan de weidegebieden die thans het Groene Hart van Holland vormen.

Wat wel behoort tot het wezen van de natuur is dat zij in staat is zelf te zorgen voor haar duurzame ontwikkeling. De grenzen van een geoorloofd gebruik van de natuur worden overschreden als dit vermogen wordt aangetast. Een belangrijk beginsel van milieurecht vloeit hier rechtstreeks uit voort: het herstelbaarheidsbeginsel. Onherstelbare ingrepen zijn ongeoorloofd. Er bestaan serieuze plannen om tussen Waddinxveen en Zoetermeer, plaatsen met namen die herinneren aan forse ingrepen in de natuur (turfwinning en inpoldering), een flink stuk oerbos te laten herleven. Als deze plannen slagen, wordt daardoor in ieder geval bewezen dat hier de mogelijkheden voor herstel nog niet zijn verdwenen.

We staan echter ook aan de vooravond van een biotechnologische revolutie in landbouw en veeteelt. Al eeuwenlang is de mens doende het plantaardig en dierlijk leven te 'veredelen'. Het superbintje en het stamboekrund zijn daarvan het resultaat. De genetische modificatie van planten en dieren met behulp van de recombinant DNA-techniek schept zowel ongekende mogelijkheden als risico's. Een confrontatie met het herstelbaarheidsbeginsel kan niet uitblijven. De introductie van genetisch gemodificeerde planten en dieren in het milieu mag pas worden toegestaan als zeker is dat geen onomkeerbare ontwikkelingen worden ontketend.⁵ De tovenaarsleerling mag pas mussen in paradijsvogels veranderen als hij de formule kent om een en ander weer ongedaan te maken.

Een oud woord krijgt zo een nieuwe betekenis: 'Zo blijft voortdurend het een uit het ander ontstaan, en het leven wordt niemand in eigendom gegeven, aan allen slechts in gebruik'. Aldus Lucretius die als een der eersten zijn licht liet schijnen over het wezen der dingen.⁶

J H N

5 Zie het rapport van de Commissie van Advies Ethiek en Biotechnologie bij Dieren (Commissie-Schroten), Wageningen 1990.

6 Lucretius, *De Rerum Natura*, III, 970-971.